

EL TREBALL DE LA DONA DINS ELS GREMIS A LA BARCELONA DEL SEGLE XVIII (UNA APROXIMACIÓ)

Marta Vicente Valentin

La base i fonament de la dinàmica en la Història comença pel pas, lent moltes vegades, d'una forma de producció i reproducció social a un altre que es situa en lloc diferent, amb personatges diferents i que ens porta a una diferent forma d'organització del treball. D'aquí que l'interès principal de la present comunicació estigui en l'estudi del possible canvi de la situació i condició de les dones, com a integrants d'aquest grup socialment productor y reproductor, en l'àmbit laboral de la Barcelona preindustrial vers el que serà característic del segle XVIII i amb els canvis que comporta i l'incici del procés d'industrialització. I saber, altrament, si el discurs que la filosofia liberal ens ha mostrat coincideix amb la realitat laboral dels homes i dones del setcents.

Per aquest motiu han estat consultades les fonts gremials que es troben a l'Institut Municipal d'Història de la ciutat, i alguns dels contractes matrimonials de l'Arxiu de Protocols de Barcelona. Fonts que ens mostren que la silenciada presència de la veu femenina en els estatus gremials no correspon a la realitat. Una realitat feta per dones que treballen, encara que recluses a les capes més baixes de la jerarquia gremial.

En el setcents, podem estudiar les accions masculines des d'un marc institucional (1) prescindint de l'àmbit domèstic; però per entendre la posició i actuació de les dones en l'emergent àmbit públic s'ha de partir del seu coneixement en el privat. Un cop entès quins eren els determinants en aquest darrer àmbit es pot entendre i configurar tota una lògica d'actuació.

Des del punt de vista dels agremiats, les relacions socials precedien a les relacions econòmiques perquè les determinaven, a l'ésser la casa gremial el centre de producció, reproducció i consum (2). La família preindustrial era unitat de reproducció, i de consum, però també de producció econòmica, per tant, escola de formació professional, unitat tributària i centre as-

1.- Segons Edward Shephard, citat per Steven L. Kaplan i Cynthia J. Koepp Ed. en *Work in France, representations, meanings, organization, and practice* (New York: Cornell University Press, 1986) 576 pp., els gremis han estat quasi sempre estudiats des d'una sola façana, la institucional, degut la seva condició de sistema econòmic i social.

2.- Steven L. Kaplan i Cynthia J. Koepp Ed. *Ibidem*.

Es també una idea que apareix en Gisela Bock: Duden Barbara "Trabajo por amor, amor como trabajo. Sobre la génesis del trabajo doméstico en Occidente" en *Desarrollo* n 2 (1985)

sistencial. La vida familiar i la mateixa composició de la família es sometien i subordinaven a les necessitats del taller (3). De fet, la pròpia estructura arquitectònica ens ho reflexa, perquè trobem una casa artesanal orientada al carrer, sense transició entre espai exterior, botiga i cuina (4). En aquestes circumstàncies l'obediència d'un oficial vers el mestre no veia de la seva qualitat com empleat sinó de la seva subordinada prescripció social. Els components de la família artesanal depenien entre ells per la seva identitat social, no econòmica.

En el cas de les dones, els canvis laborals coincidien bastant clarament amb els canvis socials que els hi marcava el seu cicle vital. I jo hem proposo reseguir aquest cicle vital, és a dir: l'aprenentatge, el matrimoni i la seva dissolució, a partir dels documents consultats, I així, poder mostrar més clarament la important connexió entre les relacions socials creades i el món laboral. Important, perquè, com he dit, el treball venia condicionat per unes relacions socials preestablertes, Veure, en altres paraules, si les possibilitats d'una dona respecte al seu treball en l'obrador augmentaven o disminuïen en relació a la seva condició social.

Per finalitzar, voldria veure de quina manera va ésser tractat el treball de les dones en el discurs liberal. Un tema que no acabava d'encaixar en els preceptes bàsics del nou discurs sobre el treball.

1.- L'aprenentatge.

L'aprenentatge d'una noia semblava ser, en un principi, força similar al d'un noi: però, en el fons, gaudia d'unes importants diferències per les seves principals característiques: la imprecisió i la discontinuïtat (5). Imprecisió deguda al caràcter flexible, encara que dur (6), del treball i discontinuïtat perquè s'havia de combinar les labors més pròpiament artesanals amb les feines de la llar (7).

El grup domèstic es trobava guiat per unes estratègies de subsistències on l'aprenentatge podia ser tant variat com les necessitats ho assignessin. La noia podia quedar-se a casa ajudant i aprenent a la vegada l'ofici del pare fins que es cases o bé marxar a casa d'un altre artesà. En aquest darrer cas podia ser a casa d'una filosa (8) o bé convertint-se en mà d'obra auxiliar d'un artesà; encara que la majoria de les vegades era la dona de l'artesà qui la instruïa. L'altre possibilitat (sortida per la majoria de noies de pagès) era treballar de criada. Aquest allunyament de la llar podia ser temporal, fins al restabliment de l'economia familiar, o definitiu fins que la noia pogués recollir el suficient i aconseguir el dot per casar-se.

3.- Manuel Arranz Herrero, *Los profesionales de la construcción en la Barcelona del siglo XVIII*. Tesi doctoral Octubre 1979 Universidad de Barcelona. Facultad de Geografía e Historia. 4 vol.

4.- Albert Garcia i Espuche/ Manuel Guardia i Bassols *Espai i societat a la Barcelona preindustrial*. Edicions de la Magrana, Institut Municipal d'Historia.-Ajuntament de Barcelona. Barcelona, 1986.

5.- Natalie Zemon Davis, "Women in the Crafts in Sixteenth-Century Lyon" en *Feminist Studis*. vol.8 n 1 (Primavera, 1982). Altrament, segons Maxine Berg *la era de las manufacturas 1700-1820* (Barcelona: Ed. Crítica. 1987) 378 pp. les dones varen ser exclòses d'una tècnica definida com masculina i especialitzada. Un procés tal tenia com a conseqüència augmentar el prestigi dels homes i disminuir l'estatut de les dones.

6.- Alice Clark, *Working life of women in the seventeenth century* (London: Routledge and Kagan Paul, 198. 1era edició, 1919) 328pp. Segons Louise A. Tilly i Joan w. Scott *Women, work and family* (New York: Methuen, 1987) 274 pp. molts treballs que portaven a terme les dones requerien força física.

7.- Montserrat Carbonell i Esteller, "El treball de les dones a la Catalunya Moderna (pg. 113-128) en Mary Nash ed. *Més enllà del silenci: les dones a la Història de Catalunya* (Barcelona: Generalitat de Catalunya. Comissió Interdepartamental de Promoció de la Dona, 1988) pp.- 282.

8.- Segons M Vinyoles "Actividad de la mujer en la industria del vestir en la Barcelona de finales de la Edad Media" Equip Broida Universidad de Barcelona dins, *El trabajo de las mujeres en la Edad Media* (Madrid: Hispania, Madrid, 1988) desde la Edad Mitjana les feines que tots els moralistes de l'època recomanaven a les dones (i que la realitat els impossava) eren feines de filar i teixir, oficis ben vistos on els hi era permès contractar aprenents.

És el cas d'Antonia Thomas, òrfa de pare i mare, en els capítols matrimonials que es firmen el 27 de febrer del 1765 (9) aporta 25 ll. barceloneses "que li ha donat el comerciant Joan Pau Piupert per treballar de criada" a més d'una calaixera amb robes nupcials.

Susana Tornamina, de 16 anys, orfe de pare i mare (10) aporta com a dot 100 ll. i una caixa "usada" de roba i vestits, béns atorgats pel frare Pèrre Prats perquè l'esmentada Susana ha estat servint i vivint a la casa dels pares del donador.

Les criades eren una mà auxiliar capaç de fer les feines d'aprenent però sense títol ni remuneració corresponent. La documentació oficial ofereix múltiples exemples d'agremiats protestants per l'ús de les criades com aprenents, que treien, per tant, feina a aprenents, mancebos i fins i tot oficials.

El gremi dels Brodadors en una súplica al consell de Cent en el 1745 (11) demana que les dones no puguin treballar a casa d'un mestre que no sigui de la família, com filles, nétes o parentes. Perquè representen una forta competència pels agremiats; una criada, normalment, no era recompensada econòmicament i podia efectuar les mateixes feines que un mancebo. L'esmentada súplica diu que no poden treballar les criades com aprenents "por serle mas cómodo al matener a una mujer a título de criada que satisfacer los jornales que debería pagar a un mancebo práctico".

La segregació ocupacional va portar, en alguns treballs, a la sola admissió d'aprenents masculins, mentre altres van estar principalment indicats per les noies. En aquests casos la important vàlua de les nenes en les cases de teixidors i filateres feia que aquests retinguessin a casa totes les filles: mentre que oficis com el de sabater contractaven aprenents si mancava ajuda, enviant a les filles a treballar fora.

L'aprenentatge femení, de temps indefinit, no seguia les regles dels aprenents masculins la meta dels quals era passar a oficials per, algun dia, arribar a ser mestres. La finalitat d'una noia era molt més concreta, en contrast de l'imprecís de la seva situació laboral. Tota noia aprenia i treballava per assegurar-se el dot que la portaria al seu darrer fi: el matrimoni.

2.- Matrimoni

Fins que no contreien matrimoni les dones no entraven de ple en la comunitat, perquè la solteria, entre altres coses, negava moralment la possibilitat d'ésser mare.

El matrimoni a modus de ritus d'iniciació a l'adulta havia d'estar assegurat en tots els seus aspectes. Per exemple, les ordenances gremials oferien tota una sèrie de privilegis als que cassaven amb filles de mestres, aquests obtenien, quasi automàticament, la maestria. No era prou el compromís, però, havia de formalitzar-se el matrimoni. A Joan Padrissa, jove blanquer, no se li dóna la plaça de mestre perquè sols està compromès amb Margarida Galccrán, filla de mestre blanquer (12).

La importància d'aquestes disposicions de privilegi es fan constar a mitjans del segle XVIII, concretament al 1745, quan s'enumera com raó important per la no dissolució del gremi de barreters "que se dificultaria a sus hijas la oportunidad de casamiento" (13).

9.- Arxiu de Protocols de Barcelona. Notari: Sebastian Prats, Llibre de Capítols Matrimonials. 27 de Febrer del 1765 fol. 13

10.- *Ibidem*. 4 de Desembre del 1768 fol. 156

11.- Arxiu d'Història de la ciutat de Barcelona (AHMB). Gremis. Documentació Municipal. Calaix lletra B.- Gremi de Brodadors 9 d'Agost 1745.

12.- AHMB. Gremis. Documentació Municipal lletra B: Blanquers 23-septembre-1665.

13.- AHMB Gremis. Documentació Municipal lletra B: Barreters 1745.

La importància que se li dóna a la transmissió del patrimoni caracteritza a la família catalana, per això el dot i els contractes matrimonials són vitals en el dret català. La indivisi-bilitat del patrimoni és una constant preocupació dels individus, preocupació que es fa pa-tent en els capítols matrimonials i en els testaments (14). Dels només 30 contractes matrimo-nials consultats s'extreu que tots ells tendeixen a assegurar el futur econòmic del fill/a i dels propis pares, perquè si la dona quedava vídua sense fills la meitat del dot passava al donador i si moria la dona durant el matrimoni el dot i creix podran guardar-se pels descendents feme-nins o bé revertir altre cop en el donador. Les disposicions especials tendeixen a protegir, de vegades, a la filla que no obté descendència "per si queda viuda sense fills que tinga per tractar-se ab alguna decencia" (15).

Com a esposa la dona es converteix en companya de treball del marit. Moltes de les ve-gades podia utilitzar les habilitats apreses durant l'etapa d'aprenentatge (era un fet bastant corrent el matrimoni de la filla de mestre amb el jove aprenent del pare) però encara que no fóra així tenia un important paper en la producció familiar, com mà d'obra auxiliar del ma-rit. Acomplint la funció de preparació de la matèria prima per ser treballada (per exemple en el gremi dels curtidors, les dones acostumaven a buidar i netejar els intestins dels animals morts en la sèquia reial (16)) o bé acabaven la peça (pulien la plata, netejaven el producte acabat o feien els traus en els vestits del sastre) (17).

D'altres vegades les dones, a l'igual que els marits, podien controlar tot el procés de treball, àdhuc tenir un ofici diferent (encara que complementari) al de l'espós (18) i tenint, per tant, aprenents propis. Si l'artesà tenia tenda la dona hi treballava i venia. És el cas de mestre barreter Joseph Miralles que, segons testimoni en un auto presentat, declaren que

"en esta misma tienda compro por precio de ocho sueldos a la mujer de dicho Mira- lles en el dia quatro de este mismo mes de Agosto una redecilla de seda negra hilada en su borla, de las trabajadas con aguja larga y escogio de las del pliego de redecillas de esta naturaleza que se le saco del aparador o armario de dicha tienda, ante la qual reparo el testigo havia mostrador de redecillas para vender"

Aquesta dona no sols treballa en la tenda del marit sinó que a més s'ocupa del negoci quan ell està fora

"respondiome Pedro Vabé (que el parecer es de nación Francesa) que no estaba en casa (...) si era en casa la mujer del citado Joseph Miralles y si qual estaba encargado de la casa y tienda del mismo Miralles"

- 14.- Roser Solé i Solé, Concepció Gil "Familia i condició social de la dona a la Catalunya Moderna" (pg. 93-112) en Mary Nash Ed. *op.*, *cit.*
- 15.- Arxiu de Protocols de Barcelona. Notari Sebastian Prats. Llibre de capítols matrimonials 4-agost-1770 fol 493, matrimoni entre Manuel Rodríguez i Rafela Morrós.
- 16.- AHMB Gremis. Documentació Municipal Lletra B: Blanquers 16-Septembre-1817
- 17.- Sobre la pesca, del llibre "Remarques sur plusieurs branches de commerce, et de navigation" dins Campomanes, *op. cit.*, "las 525 de hilanza, convertidas en hilo, dán 255 de hilo: cantidad competente para la fábrica de 50 piezas de red, propias para la pesca de arenque, y de otras 50 para la de las caballas; empleandose la mujer e hijos del pescador, en hilar, y texer, durante el invierno, unas y otras" pg. 235
- 18.- Teresa m. Vinyoles *op. cit.*

li responen que era la dona però que en aquells moments es trobava a Manresa per recollir la seva collita de vi. L'esmentada Mariangela Miralles com consorte haurà de pagar la multa del marit. Al final el marit es empresonat i la dona

“entrego al dicho alguacil un anillo de oro con un rubi en medio rodeado con ocho ciamentes y tres diamentes mas a uno de los dos cabos de la renquilla del anillo y juntos hacen catorce diamentes que es propio de Mariangela y respecto de querer obter con la misma joya y sobre los demas bienes de su marido como cuenta entregando sus capitulaciones matrimoniales y cartas de pago”.

També, Theresa Salvat i Jericó, dona de Pere Salvat, mestre de corda de viola

“Se sap que la tal Theresa en estar absent el marit fa anar la botiga y treballa en ella per compte y en nom del seu marit” (19).

Hem vist doncs, com la capacitat d'una esposa pot, i de fet s'adapta, a les necessitats que el moment exigia i fent front, també, als recels i acosament dels agremiats.

Una dona és útil i important per tres coses: perquè aporta una força de treball necessària pel marit per portar endavant la producció familiar (20), perquè pot donar fills, futurs artesans que seguiran l'ofici del pare i perquè aporta un dot que serà la seva pròpia seguretat econòmica en temps dolents i no representarà una càrrega per ningú. La preservació del dot es fa evident en els documents que trobem. La ja mencionada Theresa Salvat, interposa recurs al Consell de Cent i demana que “no es perjudiqui ni la seva dot ni el seu creix”. També a Mariam Jericó y Garrigosa, cunyada de l'esmentada Theresa Salvat (el seu marit, Rafael Jericó mestre corder de viola, és germà de Theresa) se li demana que pagui els deutes que el seu marit té amb Joseph Batlle (mestre corder de viola) i que són de 356 i 296 diners. Mariam, però, es nega a oferir el seu dot i el seu creix, que sumen 75.

Hi ha un esperit de por davant la misèria que és patent en tots els documents, i de fet podem adivinar que era una possibilitat de la que ningú o quasi ningú estava lliure donada la incertesa de la vida econòmica i de les importants pujades dels preus dels aliments bàsics: perquè hem de fer constar que en l'àmbit urbà la vida quotidiana estava prou condicionada pel mercat i que no era del tot autoconsumista.

En la casa havia diversos àmbits de poder, i l'home no gaudia de tots ells. Podia ser molt important el fet que les dones tinguessin el complet control de l'alimentació de la família. En les famílies que gastaven la majoria del salari en menjar això volia dir que la dona decidia com es gastava la major part dels diners de la família.

...a married woman balanced several types of activity performed them all. She the cornerstone of the family economy (21).

19.- AHMB. Gremis. Documentació Municipal. Lletre C: Corders de Viola, 1701.

20.- Segons Louise A. Tilly i Joan W. Scott op., cit. Les úniques dones que treballaven independentment eren les dones d'obres no especialitzats i jornalers. Eren dones de condicions econòmiques precàries, perquè al marit no guanyava suficient per cobrir les necessitats domèstiques. Dones sense ofici, sense capital ni béns per montar una tenda. El carrer era la seva tenda i el seu treball no necessitava equipament ni utensilis, venien trossos de roba o menjar de porta a porta, Si no també venien la seva força de treball.

21.- Louise a. Tilly / Joan w. Scott op. cit., pg.60

“Una dona casada regulava i realitzava diversos tipus d'activitat, essent la pedra angular de la economia familiar”

Com a controladores de la reproducció familiar, les dones eren les que moltes vegades iniciaven les protestes davant una pujada dels preus dels aliments. La lluita de les dones estava centrada, bàsicament, en la lluita per la supervivència, i les seves reivindicacions es feien sentir quan aquesta es veia amenaçada, ja fóra com a col·lectiu, o individualment.

Segons Natalie Zemon Davies en el segle XVI el rol preponderant de les dones en aquests disturbis populars estava recolzat per una opinió generalitzada sobre la dona com ésser inclinat a la passió i al desordre.

“En la dona segons dia lo philosop al confusió del home, una bestia insaciabile (...) capgiradora de humanas voluntats, lo major naufragi de homes y continents y finalment la causa y perdició de la vida, del cos y anima” (22).

Àdhuc estaven exentes de càstig com irresponsables dels seus actes.

“...y així que la ignoracia la ha de excusar per no haver ciagut en la pena offerint abstenirse de vendrenede aquí al devant” (23).

Segons Gisela Bock i Barbara Roden (24), la sublevació de les dones, donat el seu limitat estat jurídic, en els seus enfrontaments amb les autoritats locals, podien recórrer a certes irresponsabilitats i debilitats. Quan el 31 de març un grup de dones entra a la casa de la ciutat “crident y queixant-se deque los perayre treyan fora ciutat la llana per a cardar y filar” (25) no són pas castigades.

3.- L'estat viduetat

Si la situació de les dones canvia, hi ho fa, és quan es queden vídues. La mort del marit trenca la divisió del treball i deixa la dona com a responsable de mantenir la família. D'acord amb la llei, mort el marit i realitzat l'inventari dels seus béns, la vídua només tenia dret d'usufructe dels béns del difunt durant l'any de plor (26).

Diverses fonts documentals correlacionen viudetat, misèria i prostitució. La difícil línia entre la digna supervivència i la misèria en una vídua depenia en molt de les condicions que figuren en el contracte matrimonial, és a dir, de la quantitat del dot atorgada, de l'existència o no de descendència i, en darrer lloc, de la seva possible condició d'hereva universal del seu marit i per tant amb total capacitat de continuar el seu ofici.

Podien engrossar les files d'aquest “grup social pròxim a la misèria” del que parla Garcia i Espuche però de fet el grup dels menestrals quasi sempre assegurava molt bé el futur econòmic de les seves filles al dotar-les. Una quantitat (en metàl·lic, béns mobles o immobles) que no es feia sentir durant el temps de matrimoni (perquè el marit tenia l'usufructe i domini dels béns dotals, l'exercici actiu i passiu dels drets i accions que d'ell derivaven (27) però que un cop desfet revertia

22.- Biblioteca de Catalunya. Manuscrit n. 86 Segle XVIII “Tractat de l'ànima. Los set pecats mortals de la dona”

23.- AHMB Gremis. Documentació Municipal. Lletres C: Corders i espardenyers 1692.

24.- Gisela Bock; Duden Barbara *op.*, *cit.*

25.- AHMB. Consell de Cent. Registre de Deliberacions 1628.

26.- Garcia i Espuche, Albert *Barcelona aprincipis del segle XVIII, la ciutat i els canvis d'estructura urbana* 2v. (tesi doctoral). Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona. Universitat Politècnica d'Arquitectura de Barcelona pg. 187

27.- Maspons y Anglès, Francesc *Nostre dret familiar segons els autors clàssics Fontanella, Càncer, Comes, Mieres, Ferrer, etc.*...-qüestions dotals- Barcelona, Llibreria de A. Verdager, 1899 Per l'apropiació dels fruits del dot per part del marit s'han de donar dos condicionants. Que el matrimoni s'hagi celebrat i que el marit sostingui les càrregues matrimonials.

directament a la dona. Després de mort el marit la dona tenia dos mesos per fer l'inventari (sinó perdia els drets de l'any de plor i els fruits del dot que li corresponien) i des que li constava la mort del marit fins pasat un any (l'esmentat "any de plor") disfrutava de la tenuta, el disfrute dels béns del marit en lloc dels hereus. No podia, però, gaudir de la tenuta si no havia aportat dot (28), si s'ha divorciat, o bé si era hereva universal. Tampoc es gaudia del benefici del dot si no s'havia fet inventari, si es vivia deshonestament o si es contreia matrimoni abans de passat un any. Després de l'any de plor li era restituït el dot i no tenia dret als béns del marit.

Totes aquestes disposicions resulten de la constitució Hac Nostra del dret romà, mentre que els Usatges, (Usatge Viuda) atorgaven el dret a la vídua de posseir tots els béns del marit amb la sola obligació d'alimentar els fills comuns. Segons Milagros Rivera (29) sembla ser, però, que la fi de l'Edat Mitjana les vídues tingueren dificultats per recuperar el seu propi patrimoni, el dot.

L'evidència dels documents ens indica, però que l'heretat universal de l'esposa no era infreqüent. Segons Duran y Bas el que la llei no regulava ho feia el costum:

"La costumbre remedia en Cataluña la deficiencia de la ley, pues los maridos en sus testamentos suelen dejar a sus viudas el usufructo de todos sus bienes con la obligación de alimentar a sus hijos y para mientras no contraigan segundas nupcias" (30).

El text ens condueix vers dos temes claus: la nova situació jurídic-legal de la dona, l'enviduar i les segones núpries.

Hi ha dos estats en la capacitat jurídica. L'aptitud per adquirir drets, fruit dels seus efectes i conservar-los. L'esmentada capacitat jurídica virtual o en potència. I l'aptitud per verificar els actes per mitjà dels quals els drets s'adquireixen, modifiquen, tramiten, exerceixen, extingeixen o defensen. És la capacitat jurídica activa o in actu. La dona a l'enviduar passa del primer estat al segon i, per tant, guanya llibertat d'acció. Llavors, quins beneficis li pot atorgar un nou matrimoni que la torni a reduir a una capacitat jurídica disminuïda respecte la masculina?

Per sobre de la seva millora jurídica estava la seva situació econòmica, inestable, la majoria de les vegades. És clar el fet de què en les capes més altes de la menestralia es donaven menys els segons casaments (àdhuc els testaments inclouen clausules que impedièn un segon matrimoni, bàsicament per assegurar als fills d'aquest primer matrimoni la íntegra transmissió de les heretats). Sí que, en canvi, no gaudia d'una seguretat econòmica i es veia quasi obligada a contreure noves noces, especialment si havia fills petits que cuidar (31).

Un altre punt a estudiar seria si aquestes viudes continuaven l'ofici del marit. Sembla ser que ho feien la majoria de les vegades encara que mai van tenir facilitats per part dels agremiats.

Francisca Vilamany, vídua de mestre droguer (32). Gerònima Maferes, vídua de mestre daguer (33) o Margarida Reig, vídua de mestre escudeller (34) són exemples de les protestes que es veuen intensificades a partir de finals del segle XVII. Margarida Reig diu que

28.- Maspons *Ibidem.*, ens diu que la no aportació del dor és permesa i justificada en casos d'evident estat de pobresa. Però de totes maneres, no és gaire comú el matrimoni sens dot ni creix per les conseqüències econòmiques que això pot comportar.

29.- Milagros Rivera *op. cit.*,

30.- Manuel Duran y Bas *Memorias acerca de las instituciones del derecho civil de Cataluña*. Barcelona, Imp de la Caridad, 1883 pg 79.

31.- Si aquests fills no podien ser alimentats, s'enviaven temporalment a una cada de la caritat. Arribat el cas fins i tot elles podien engrossar les files de vídues de les cases de caritat. Louise A. Tilly, Joan W. Scott *op.cit*

32.- AHMB Gremis. Documentació Municipal. Lletre D: Droguers 1666

33.- AHMB Gremis. Documentació Municipal. Lletre D: Daguers 1683

34.- AHMB Gremis. Documentació Municipal. Lletre E: Escudellers 1682

"no poden dits prohoms privarla de condituar en tenir botiga y obrador del dit ofici de daguer perque es hereva i posseix els bens del marit i tenint fills comuns".

En el cas de Margarida Reig, els prohoms no li volen donar la mercaderia per treballar fins que no pagués els deutes del marit; però ella diu que l'obligació existia si tenia béns del marit, certificant que aquest no li va deixar res.

Si una dona no seguia l'ofici del seu marit (i llavors havia de tornar-se a casar, o treballar en altre ofici) era, probablement, per la impossibilitat de fer front als deutes que el marit havia deixat (35).

Quan una dona esdevenia vídua assumia el rol del marit. En l'imatge de les vídues trobem una interessant barreja de força i feblesa que s'utilitzava en algunes súpliques al Consell de Cent; usant aquest estat de feblesa que els hi era adjudicat "...perquè aixis se conservan y evitan los perills que las viudas pobles tenen" (36). Expressions com aquestes no són infreqüents en els documents

"...totes pobres viudas que no tenen altra cosa que los obradors de sos marits per apoderse substentar" (37) "y como la suplicante no se puede aguardar tantos años para el cobro, por los motivos de ser una pobre viuda" (38).

No podem tenir la certesa de què fóra veritat, possiblement era sols un formulari al que tothom s'havia acostumat. Hi ha, però, casos on es posa al descobert la solvència d'algunes vídues:

"Respecte a Maria Pou, vídua de barreter d'agulla que demana pagar una taxa menor "Han vist y reconegut que pot pagar la quantitat queli demanen, per ser la sua botiga ben proveyda de capitals, com y tambe per ser un paratje igual que estar al Born"(39)

Les vídues, però, podien tenir aprenents, i de fet en tenien:

"Al jove abaixador Jaume Font se li admet l'aprenentatge a casa de la vídua Rosa Ortells durant un mes gràcies al qual pot sumar els tres anys complets d'aprenentatge requerits" (40).

"Un jove ferrer, Jacinto Esquirol, certifica que ha estat treballant i assistint a Ignes Esquirol, vídua de mestre ferrer" (41).

També instruïen elles mateixes les seves filles i fills amb ajuda dels parents mascles. (42)

Així, l'estat de viudetat estava controlat per unes ordenances que si bé no donaven peu a la independència no deixaven caure en la indigència. Un estat considerat, de vegades, com

35.- Mary Prior, "Women and the urban economy: Oxford 1500-1800" dins *Women in English society 1500-1800* edited by mary Prior (Cambridge: Cambridge University Press, 1985), 294 pp.

36.- AHMB.Consell de Cent. Registre de Deliberacions. 27-abril-1645

37.- AHMB Consell de Cent. Registre de Deliberacions. 6-Maig-1650

38.- AHMB Gremis. Documentació Municipal. Lleta D: Daquers 12-Desembre-1789

39.- AHMB Gremis. Documentació Municipal. Lleta B: Barreters 8-Juliol-1716

40.- AHMB Gremis. Documentació Municipal. Lleta A: Absixadors 30-Agost-1745

41.- AHMB Gremis. Documentació Municipal. Lleta E: Escudellers 17-gener-1715

42.- Kathryn L. Reyerson "Women in Business in medieval montpellier" dins *Women in business in medieval Montpellier* Edited by Barbara Hanawalt. Indica University Press, 1986

desitjable; perquè trobem vídues propietàries (43) amb fàbriques (44), algunes d'elles podran tenir més d'un negoci. (45)

3.- El treball de les dones i el discurs liberal

La dinàmica social cerca sempre una fusió de la realitat amb el discurs teòric. Així, totes aquestes realitats que es creen en l'àmbit domèstic tenen la seva contrapartida en el discurs que emana de la classe dominant.

Segons Rubinstein l'aparició del capitalisme industrial va anar acompanyat per, o a través de, profunds canvis en el concepte de treball (46). Apareix ara un treball dignificat (47) i individualitzat que serà, però, bàsicament masculí i, per sobre de tot, remunerat (48). La producció es mesura en números, l'esforç amb diners. I apareix una nova disciplina, la de l'economia política i un dels seus components claus, la idea de treball que, vist com "la riquesa de les nacions", apareix junt amb la de valor. El treball ara serà remunerat i el trobarem fora de l'àmbit familiar, per tant, convertint-se en estatus en si mateix. A la vegada que exercint una progressiva erosió de la cohesió social.(49)

La realitat no acaba, però, de fusionar-se amb el discurs. Segons Richard Herr, els treballadors no estaven en situació de conèixer ni d'apreciar "les llums" i continuaven essent fidels als vells costums. De fet, el segle XVIII ens aporta greus contradiccions, per una banda recull la nova valoració del treball i, per una altra, romanen remanents actius més o menys conscients clàssiques de tradició cristina. La contradicció no troba sortida fins al segle XIX, i no a tots els indrets.

A finals del segle XVIII les regulacions ofertes per la Reial Audiència ens assenyalen dues coses; primerament, la liberalització de la producció de les manufactures, i en segon lloc, el caràcter progressivament assegregat del treball de les dones que acompanya aquesta liberalització, amb sous baixos i situat en una posició infravalorada en la jerarquia del treball. Nombrosos decrets obren les portes al treball per a tothom, eliminant els privilegis gremials (La Cèdula del 24 de Març del 1777 admet qualsevol artesà foraster amb la única condició de que fóra hàbil) i s'incorpora la dona a aquest nou món del treball (Cèdula per la qual es decreta que les dones poden treballar en oficis propis al seu sexe del 12 de Gener de 1779) (50); perquè el discurs liberal té com a base la salvaguarda de la propietat privada i el dret al treball, un dret inherent a l'ésser humà.

S'educarà la dona per incorporar-la al nou àmbit laboral (51); ja en el 1784 trobem la constatació de la creació d'una escola de filateres per Margarita Berthot, però la llar, la família i la maternitat seran els valors entorn els quals girarà aquesta educació. L'aprenentatge anirà encaminat a la possible contribució de la dona en el seu sustent, com ajuda del pare de família

43.- Manuela Cruells i Mariangela Llenas AHMB Gremis. Documentació Municipal. Lletres C: Courers 4-octubre-1797

44.- Les vídues Barnal i rosales AHMB. Gremis. Documentació Municipal. Lletres D: Daguers 1755

45.- AHMB Consell de Cent. Registre de liberacions. 2-Març-1686. Maria del Pinós és propietària de diverses pilons.

46.- David Rubinstein, *Love and work* (London: Brookes Limited, 1971)

47.- La idea de què el treball dignifica és quelcom que apareix insistentment en els escrits del Pare Feijoo *Antologia de P. Jeronimo Feijoo J. de Entrambasaguas T.III* (Madrid: Ediciones Fe. Breviarios del Pensamiento Español n 29, 1942)

48.- Segons William H Sewell en "Visions of Labor: Illustrations of the Mechanical Arts before, in, and after diderot's Encyclopédie" dins Steven L. Kaplan i Cynthia J. Koep Ed. *op. cit.*, en la representació gràfica dels oficis en la Enciclopèdia de diderot s'omet la figura de la dona i si apareix és bàsicament com element directiu ja que són personatges estereotipats que no semblen efectuar ningun treball important.

49.- David Rubinstien *op. cit.*

50.- Dades que ofereix Richard Herr *España y la Revolución del siglo XVIII*

51.- Segons Paloma Fernández-Quintanilla *La mujer ilustrada del siglo 18* (Madrid: Ministerio de cultura, 1981) 176 pp. l'educació de la dona és una de les grans novetats del segle XVIII

per “no estar expuestas a las infelicidades, que acarrea la miseria” (52). Perquè la misèria condueix a l’oci, i l’oci a la perdició, especialment en les dones

“Ya vuy moltas de las ditas donas per falta de poder treballar dits tafetanets y vetas patint summa miseria y en gra perill de perdrerse per falta de no tenirque sustentarse” (53).

Però de fet les dones apareixen com element actiu en aquest moment d’expansió industrial i el seu treball és reconegut i valorat com necessari. Dones que no estaven escrites a cap gremi i que durant el creixement econòmic del S. XVIII les trobem encara més com mà d’obra barata per alguns mestres dels gremis. S’admet, altrament que les dones tenen habilitat per imitar els dibuixos de mestre i consta que molts compren enganyats. Dones que, en definitiva, han de trobar el seu lloc en la piràmide laboral. Aquest lloc estarà en la base de la piràmide.

La lògica d’un discurs com el liberal encara inclou a la dona com ésser humà de segona categoria tal i com anava indicant la moral catòlica des de temps enrera. El mite d’Eva serà el de la dona perduda, improductiva, que s’allunya del si familiar que, mitjançant el treball, pot remidir-se i emular a Maria.

“Hasta las mugeres relaxadas hallarian un camino de acudir á su sustento u majoria de constmbres. La miseria en la mas fue el origen de abandonar su pundonor. Las tareas caseras son las que mantienen la subordinación u la inocencia de costumbres de cada familia” (54)

Es tipifica el model femení (55) amb qualitats femenines (56) que s’adapten a uns determinats oficis (ja amb tradició des de l’Edat Mitja) i que, per tant, esdevindran “femenins”.

Per concloure, es pot dir que el final dels gremis va significar el final d’una xarxa de relacions socials, actives i expectacions entre els membres de la família artesanal. Les relacions econòmiques van passar a condicionar molt més la vida social i, per tant, això havia de conduir a una disminució del paper de la dona en el món del treball. Es va veure exclosa del nivell productiu, i centrada en les tasques de reproducció que, per primera vegada, li varen ser atorgades en exclusivitat com un do innat, un deure i un dret (57).

El treball domèstic no serà remunerat perquè es basarà en una relació social i per tant no estarà considerat com a treball. Per tant, el treball remunerat femení haurà d’ésser efectuat fora de la llar i, tot així, serà “complement” del sou del marit encara que el model cultural femení exclourà moralment aquesta possibilitat (58).

Aquesta separació del privat i del públic fa que la família passi a ser el mitjà ambient ideal per desenvolupar les qualitats individuals de disciplina, i serà a les dones a qui s’atorgarà la missió de formar els futurs treballadors.

52.- Pedro Rodríguez de Campomanes *op. cit.*, pg. L

53.- AHMB Consell de Cent. Registre de Deliberacions 13-Novembre-1692.

54.- Pedro Rodríguez de Campomanes, *Apèndice a la educación popular* (Madrid: imp D. Antonio de Sancha 1776-1777) pg. XLVIII

55.- 1er Congrés d’Historia Moderna de Catalunya (manca la comunicació)

56.- Natalie Zemon Davis *op.cit.* el discurs teòric que emmarca la divisió sexual del treball és la condició innata de servitut, paciència, obediència i adaptabilitat front la persistència i caràcter indomable de l’home.

57.- Caillavet, france “Trabajo u honor. El trabajo femenino en la economía contemporánea” en *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* n 50 (Oct.-Dec.,1982

58.- Mary Nash “Treball, conflictitat social i estratègies de resistències: la dona obrera a la Catalunya Contemporània” dins *Més enllà del silenci: les dones a la Història de Catalunya, op. cit.*